Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi
Sayı 23 (Haziran 2025): 20-35
https://doi.org/10.20860/ijoses.1596327

Turin Papirüsüne Göre Mısırlı İşçilerin Greve Giderek Hak Arama Mücadelesi

According to the Turin Papyrus, the Struggle of Egyptian Workers to Seek Rights by Going on Strike

Ercüment Yıldırım*

Öz

Eski Mısır, işçilerin emeği sonucunda özenle işlenmiş taşlardan yapılmış olan devasa piramitleri, tapınakları ve mezarları ile hatırlanmaktadır. Günümüzde turistik ziyaret noktaları olan bu yapılar, Eski Mısır insanlarının inanç ile şekillenmiş yaşamının merkezi konumundaydı. Gökyüzündeki tanrıların yeryüzündeki evi olan tapınakların ve yeryüzünde yaşayıp öldükten sonra gökyüzündeki tanrılara katılacak olan kralların mezarların inşası, Mısır ahalisi için hayatın devamı kadar önemli kabul edilmekteydi. Bu nedenle, binyıllar boyunca Mısırlar, binlerce tapınak ve mezar yaparken birçok piramidin inşasını da başarıyla tamamlamıştır. Bu başarıların arkasında bilimsel açıdan gelişmişlik, idare etme yeteneğindeki tecrübe, çalışanların ihtiyaçlarını karşılama konusundaki yetkinlik ve hepsinden daha önemlisi halkın ürettiklerinin bir kısmıyla bu inşaatları finanse etmesinin gerekliliğine inandırılmışlık bulunmaktaydı. Ayakta kalmış olan Mısır anıtlarına bakıldığında hayranlık duyulmasına rağmen bu anıtların yapımı esnasında yaşananlar ve işçilerin verdiği emek hakkında çok az bilgiye sahibiz. Günümüze ulaşan birkaç yazıt ve papirüs bu inşaat faaliyetleri ile ilgili kısıtlı bilgiler vermektedir. Bunlardan biri olan "Turin Papirüsü" veya "Turin Grev Papirüsü" olup hala Torino kentindeki Egizio Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Papirüs, insanlık tarihindeki ilk işçi grevinin anlatımını içerdiğinden dolayı ün kazanmıştır. Zamanla modern dillere çevrilen Turin Papirüsü'nün yazarı olan Katip Amennakhte, III. Ramses'in iktidarının 29. yılında (MÖ 1157) Deir el Medina kentinde yaşayan bir memurdur. Yazdığı metinde III. Ramses döneminde, Deir el Medina kentindeki mezar işçilerinin ücretlerini alamayışları sonrasında yaşananlar hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışma, Turin Papirüsü'ndeki anlatımları referans alarak Mısırlı işçilerin niçin greve giderek hak arama mücadelesine girdiklerini açıklamayı ve grevin oluşumu esnasında Mısır'ın genel iktisadi durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimleler: Eski Mısır, Turin Papirüsü, Grev, III. Ramses.

Abstract

Ancient Egypt is remembered for its giant pyramids, temples, and tombs made of carefully processed stones by workers. These structures, which are touristic places to visit today, were the center of the belief-shaped life of the Ancient Egyptians. The construction of temples, which were the homes of the gods in the sky on earth, and the tombs of the kings who would live on earth and join the gods in the sky after they died, were considered as crucial as the continuation of life for the Egyptian people. For this reason, over the millennia, the Egyptians successfully completed the construction of many pyramids while building thousands of temples and tombs. Behind these successes were scientific development, experience in administrative skills, competence in meeting the needs of the workers, and, most importantly, the belief that the people should finance these constructions with a portion of what they produced. Although it is admirable to look at the surviving Egyptian monuments, we have very little information about what happened during the construction of these monuments and the workers' labor. The few inscriptions and papyrus that have survived today provide limited information about these construction activities. One is the "Turin Papyrus" or the "Turin Strike Papyrus," still preserved in the Egizio Museum in Turin. The papyrus has gained fame because it contains the narrative of the first labor strike in human history. The author of the Turin Papyrus, which has been translated into modern languages over time, was the Scribe Amennakhte, a civil servant living in the city of Deir el-Medina in the 29th year of the reign of Ramses III (1157 BC). In the text he wrote, he provides information about what happened after the tomb workers in the city of Deir el Medina could not receive their wages during the reign of Ramses III. This study aims to explain why Egyptian workers went on strike and fought for their rights by taking the narratives in the Turin Papyrus as a reference and to reveal the general economic situation of Egypt during the formation of the strike.

Keywords: Ancient Egypt, Turin Papyrus, Strike, Ramses III.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Kahramanmaraş Şütçü İmam Üniversitesi neshali@gmail.com
Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 1
Başvuru / Submitted: 4 Aralık 2024 & Kabul & Accepted: 18 Mart 2025
Atıf / Citation: Yıldırım, E. "Turin Papirüsüne Göre Mısırlı İşçilerin Greve Giderek Hak Arama Mücadelesi", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,* 23 (2025):) 20-35.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye
This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Giriş

Eski Mısır'da tapınaklar tanrıların evleri ve mülklerinin merkeziydi. Tanrılar için yeryüzündeki yaşam alanı kabul edilen tapınakları inşa etmek, eskidiğinde ya da yıkıma uğradığında onarmak temelde kralın genelde toplumun tamamının görev olduğu kabul edilmekteydi. Tapınaklar bir Mısırlı için kozmik dünyanın anahtarı olarak görülmekte, gökyüzündeki tanrılarla yeryüzündeki insanlar arasındaki iletişimi sağlamaktaydı. Tanrılar ile insanların bir arada yaşaması ve insanın varoluşun devamlılığının sağlamasında tapınakların büyük önemi vardı. Eski Mısır'da yapılış türüne ve kullanım amacına göre iki tapınak biçimi bulunmaktadır. Bunlardan biri, bir tanrı veya tanrılara adanan kült tapınağı idi. Bu tür tapınakların en öne çıkanları Teb kentindeki Amon Tapınağı, Memfis şehrinin merkezindeki Ptah Tapınağı ve Amara'da Akhenaton tarafından inşa ettirilen Aten Tapınağı'dır. Bu tapınaklarda, adanan tanrı ile ilgili işlerin tümü yürütülürken diğer tapınaklar bu tanrı ile ilgili işlerde kült merkezi olan tapınağa danışmaktaydı. İkincisi ise ölen bir kralın mezar alanına yakın yere inşa edilen cenaze tapınağıdır. Kült ve cenaze tapınaklarının ortak birçok özelliği olmasına rağmen farklılıkları da bulunmaktaydı. Cenaze tapınakları kralın mezarına yakın inşa edilir ve yazılı dekorasyonunun büyük bir çoğunluğu ölü kralın döneminde meydana gelen olaylara ve kralın yazıtlarına ayrılırdı. Medinet Habu gibi kutsal alanlara veya Krallar Vadisi ile Deir el-Medina olarak isimlendirilen bölgelere inşa edilen yüzlerce cenaze tapınağı Eski Mısır'daki tapınağı sayısının fazlalığını göstermektedir (Nelson, 1944, s. 44-53; Reymond, 1969, s. 33-47; Arnold 1997, s. 137-143; Murray, 2013; Bussmann, 2014, s. 311-337).

Eski Mısır'daki yüzlerce tapınak, ülkenin her yerinde tanrılara hizmet etmek için sürekli açık bulundurulmaktadır. insanların inancını sürdürdüğü ve ibadet bu kadar çok sayıdaki tapınağın sürekli açık tutulması, kontrol edilebilmesi, gereken insan gücünün sağlanması ve hepsinden daha önemlisi finansmanının karşılanması yönetimsel açıdan büyük bir başarıdır. Eski Mısır'daki ilk dönem tapınakların büyük kısmı kerpiçten yapıldığı için günümüze ulaşmamıştır. Kerpiç binalardan oluşan tapınakların hızla yıkılması, insanların tanrılarına verdiği önemin ve duyduğu saygının boyutu konusunda akıllara soru işareti getirmiş olacak ki Eski Krallığın ilk dönemlerinden itibaren tapınaklar doğanın yıkıcı gücüne karşı daha dayanıklı olan taştan yapılmaya başlanmıştır. Taştan yapılmış olan tapınakların büyük bir çoğunluğuna zamanla yeni bölümler eklenmiş, eskiyen kısımlar yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır. Sürekli yenilenerek Yeni Krallık Dönemi'ne ulaşan tapınaklar, askeri seferlerden gelen ganimetlerle zenginleştiğinde şehir boyutuna ulaşmıştır (Naydler, 1996, s. 14-62; Wilkinson, 2000, s. 80-99; Eaton, 2014, s. 41-52).

Eski Mısır'da krallara ve üst düzey devlet adamlarına ait mezarlar ister yer altına ister yer üstüne inşa edilmiş olsun iki temel bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilki mezarın sahibinin bedenini sonsuza kadar barındırması ve dışarıdan gelebilecek olan hırsızlık gibi istenmedik durumlardan korunması için planlanarak inşa edilmiştir. İkinci bölüm ise iki dünya arasında bir geçiş koridoru vazifesi görmesi niyetiyle yapılmıştır. İkinci bölümün içerisine mezardaki kişinin öbür dünyada kullanacağı eşyalar, tanrılara sunacağı hediyeler ve ölüler kitabının bölümleri bırakılmış ya da doğrudan duvarlarına yazılmıştır. Güneşin batıdan batmasından dolayı ölüler dünyasının batıda olması

inancına dayalı olarak Mısır'daki mezar yapıları, Nil'in batısındaki çöl alanlarına inşa edilmiştir (Gadd, 1960, s. 51-58; Kemp, 1966, s. 13-22; Ryan, 1994, s. 52-59).

Eski Mısır'da gösterişli mezar geleneği ilk dönemden itibaren var olmasına rağmen özellikle III. Hanedan döneminde, taş işleme teknolojisinin ilerleyişi ile daha gösterişli mezarlar inşa edilmiştir. Yer altındaki odalara yapılan defin işleminden vazgeçilmemiş fakat Kral Zoser döneminde inşa edilen basamaklı piramit ile mezarın güvenliğinin sağlanmasına ve ihtişamının artırılmasına gayret edilmiştir. Basamaklı piramit formunun mezarların üstünün toprak yığınları ile kapatılması geleneğinden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Kral Zoser'in basamaklı piramidinin ardından ana kaya içerisinde açılan oyuğa yerleştirilen granit mezar odasına ulaşmayı mümkün kılan taş piramit inşası gelişmiş ve ardı ardına gelen krallar bir öncekinden daha büyük piramitler yaptırma yarışına girmiştir. Mısır tarihçilerinin "Piramitler Çağı" olarak isimlendirdiği bu dönemde Mısır'ın tarımdan kazanılan artı ürününün büyük kısmı piramitlerin inşasına ayrılmıştır. Piramit tek başına bir mezar işlevi görmesinin yanı sıra hemen yanındaki geniş alanlara ölen kral için cenaze tapınağı da yaptırılmıştır (Friedman & Friedman, 1995, s. 1-42; Edwards, 2003, s. 340-354; Romer, 2007; Hawass, 1990; Brier, 2007, s. 22-27; Müller-Römer, 2008, s. 113-140; Rigano, 2014).

Piramit mezar geleneğinin ilerleyen dönemlerde bırakılmasında artan maliyetlerin yanı sıra piramit mezarların kısa sürede soyulması ve üst düzey soyluların kendileri için mezar odaları yaptırmasının yaygınlaşmasıyla kraliyet hazinesinin zayıflaması önemli nedenlerdir. Orta Krallık Dönemi'nden itibaren Mısır kralları yer altına özenle gizlenmiş birbirine geçişli taş kapıları bulunan ve Mısır bilimcilerin "Mastapa" olarak isimlendirdiği kuyu mezarlara gömülmeyi kendileri için daha uygun görmüşlerdir. Bu mezarların hazırlanması, piramit inşası kadar pahalı ve işçiler için zahmetli uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmekteydi (Badawy, 1956, s. 180-183; Fischer, 1959, s. 233-272; Manuelian, 2009, s. 105-140; Bárta, 2011, s. 41-50).

Günümüzde Mısır'a gidenler için turistik ziyaret noktası olarak işlev gören tapınaklar ve mezarlar yapıldıkları dönemde insanların inancını sürdürül ibadet alanlarıdır. Bu mekanların inşası için bin yılların birikimi olan bilimsel bilgi, emek ve finansman gerekmiştir. Nil Nehri'nin sağladığı tarımsal zenginliğin büyük kısmının bu mekanların inşasına ayrıldığı kabul edilmektedir. Bu noktada önemli olan insanların sahip oldukları arazilerin büyük kısmını, tapınak ve mezar yapılması için krala devretmeye nasıl razı olduklarının anlaşılmasıdır. Bu çalışmada, Mısır'daki inşa faaliyetlerinde finansmanın nasıl sağlandığı ve işçilerin çalışmak için nasıl motive edildiği açıklanacak sonrasında Turin Papirüsü'nde anlatılan iş bırakma eylemi yapan işçilerin nasıl greve gittiği ve çalışma koşulları hakkında bilgi verilmeye gayret edilecektir.

1. Eski Mısır'da İşçiler ve İşçilik

Eski Mısır'da işçilik olarak isimlendirilen meslek bir başkasının hesabına belirli bir ücret ya da bir çıkar karşılığı iş yapmak olarak tanımlanmakta olup oldukça yaygındı. Eski Mısır'daki en büyük iş gücünün tarlalarda çalışan gündelikçi işçilerden oluştuğu bilinmektedir. Tarlalarda çalışan gündelikçi işçiler, çalışmalarının karşılığını ayni ürün olarak almaktaydı. Bu ürünlerin başında ekmek ve bira gelmesine karşın uzun süreli

dayanıklılığa sahip belirli bir ölçüde buğday ve arpa da ayni ödemede sıklıkla kullanılmaktaydı. Fakat Eski Mısır'da işçiler, işi doğrudan işverenden almayıp "Ustabaşı" olarak isimlendirilen kişiler vasıtasıyla bulmaktaydı. Şehirlerde veya köylerde iş yaptırmak isteyen kişiler, ustabaşılara ulaşmakta, ustabaşılar yapılacak işin nevi ve cinsini belirleyip uygun işçileri bulup, çalışırken kontrol edip tamamlattırıp, işverene teslim etmektedir. Ustabaşılar, günümüzdeki taşeronlar gibi, belirli bir komisyon karşılığında işçilerin işi yapmasını sağlayıp tamamlanmış işi işverenlerle teslim etmekteydi. Doğrudan işçilerin muhatabı olduğundan dolayı işçiler, alacaklarını ustabaşılardan alırken işveren de aralarında birlik olmayan birden fazla işçi ile uğraşmamaktaydı. Bir nevi taşeron işi gibi görünen bu çalışma biçimi Eski Mısır'da tarımsal alanda ve inşa faaliyetlerinde işlerin daha kolay ve daha hızla yapılabilmesine olanak sağlamaktaydı (Marx, 1946, s. 127-133; Wilson, 1947, s. 231-249; Zaccagnini, 1983, s. 245-264; Ezzamel, 2004, s. 497-537; Warburton, 2007, s. 175-194; Cooney, 2007, s. 188-202; Lucas & Harris, 2012, s. 338-347).

Yukarı Mısır'daki Luksor eyaletine bağlı olan Deir el-Medina, Krallar Vadisi olarak isimlendirilen alanın kuzeyinde yer alan Teb şehrine ait mezarlığının bir parçasını oluşturmaktadır. Günümüzde, Deir el-Medina, olarak isimlendirilen bölgede yaşayan insanların oluştuğu yerleşimin, bir kısmını mezarlar için hediyeler üreten zanaatkarların genellikle kerpiçten yapılma basit evleri diğer kısmını çalıştıkları mezarın yakınların küme halinde yaşayan işçilerin kaldıkları çadırların kaplamış olduğu bilinmektedir. Özellikle Eski Mısır'ın Yeni Krallık döneminde ülkedeki zanaatkar ve işçi ailelerinin yaşam merkezi olan Deir el-Medina'da yaşayan ahalinin bir kısmı kral mezarlarını kazmak ve inşa etmekle meşgul iken zanaatkarlardan oluşan diğer kısmı kralın ölümünden önce sipariş ettiği mezarının içerisinde yer alacak heykellerin, mobilyaların ve mutfak eşyalarının hazırlanması ile ilgilenmekteydi. Mezar ile ilgilenen zanaatkarlar, mezarın duvarlarını saray duvarı gibi gösterişli olacak şekilde tasarlama ve süsleme konusunda uzmanlardı. Bu zanaatkarların itina ve özenle süsleyip hazırladıkları mezar odaları sayesinde ölen kral ölümden sonra tekrar hayata geri dönebilirdi (Bierbrier, 1980, s. 100-107; Friedman, 1985, s. 82-97; Lesko, 1994, s. 9-14; Haring, 2003, s. 249-272).

XVIII. Hanedan döneminde kurulmuş ve XX. Hanedan zamanında yoğun biçimde iskân edilmiş olan Deir El Medina'da 1906 yılından sonra arkeologlar kazılara başlamıştır. Arkeologlar, kum tabakalarını kaldırdıkça soyguna uğramamış birçok mezar bulunmuştur. Bu mezarların yanı sıra işçi ve zanaatkarların evlerinin kalıntılarına da ulaşılmıştır. Deir El Medina'nın basit işçi evlerinin yanında mezar inşasını denetleyen ve planlayan üst düzey memurların kaldığı çok odalı binalar, yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Montserrat & Meskell, 1997, s. 179-197; Meskell, 1998, s. 209-243; Weiss, 2009, s. 193-208).

Arkeolojik kazılarda bulunmuş olan yazıtlarda işçiler ile ilgili ilginç bilgilere ulaşılmıştır. Bunların başında dini bayramlara, kraliyet ve halk kutlamalarına katılmaları için yılın 167 günü tatil yapabildikleri bilgisidir. İşçinin kendisi veya aile bireylerinden birisi ve hatta hayvanı hasta olduğunda doktora gitmek ya da hayvanını veterinere götürmek için izin isteyebildiği metinlerden anlaşılmaktadır. Gün doğumundan batımına kadar çalışan mezar ve tapınak işçileri bir ayın üçe bölünmesi ile bulunan 10 günlük

sürenin 8 günü çalışıp 2 günü mola verirlerdi. Kralın tahta çıkma yıldönümlerinde, dini bayramlarda ve halk festivallerinde işçilere yiyecek ve giysi dağıtılmış olduğuna dair kayıtlar da bulunmaktadır. Ayrıca Kral Akhenaton'un yeni kraliyet kenti Amarna'nın yapımında çalıştırılmak için Deir El Medina'nın tecrübeli işçilerini ve zanaatkarlarını bir süreliğine göç ettirmiştir (Ventura, 1987, s. 149-160; Koltsida, 2007, s. 121-127; Austin, 2015, s. 75-85; Killen, 2017, s. 1-30; Abd El Hailm, 2019, s. 1-25).

Deir El Medina kentinde çalışan işçiler, günümüzdeki manada bir para kazanmıyorlardı. İşçilere çalışmalarının karşılığında belirli miktarda yemek istihkakı veriliyordu. En yüksek istihkak şehrin sorumlusu olan kişiye verilmekte ve istihkak alt memurluklara göre azaltılmaktaydı. En basit işçinin temel geliri, ekmeğini yapabilecek miktarda buğday olup günlük çalışmanın karşılığında arpa, bira, yağ, balık, sebze, kuru meyve ve yemek pişirmek için kuru dallar çalışma karşılığında verilmekteydi. Eski Mısır'da işçiler için önceden belirlenmiş miktarda günlük, haftalık ve aylık ödemeler bulunmasına rağmen işçinin daha fazla çaba göstermesi veya inşaat faaliyeti için daha fazla yiyecek temin edilebilmesi durumunda alışılmışın dışında yiyecekler dağıtılmaktaydı (McDowell, 1992, s. 195-206; Toivari, 1997, s. 153-173; Warburton, 2007, s. 175-194).

Deir El Medina kentinde ve Mısır'ın diğer bölgelerindeki mezar ve tapınak işçileri kendileri ve ailelerinin karınlarını doyurabilecek kadar yiyecek karşılığında hiçbir birikime sahip olmaksızın oldukça ağır bir iş yapmaya razı olmasının dünyevi sebeplerinden çok inanca dayanan nedenleri bulunmaktaydı. Tüm Mısırlılar gibi mezar ve tapınak işçileri de ölümünden sonra kralın gökte diğer tanrılar arasında yaşadığına, ölümünden sonra diğer tanrılar gibi yeryüzünü ziyaret edebildiğine ve yeryüzündeki insanlara yardım edebileceğine inanıyordu. Kralın ölümünden sonraki hayatta gökteki tanrılar arasında yer almasını sağlayacak olan mezarında çalışan her işçinin emeğinin karşılığında tanrı olan kralın sempatisini kazanacağına dair bir inanç bulunmaktaydı. Bu nedenle her işçi, kralın göklerde yerini aldığında onunla ilgileneceğini kendisi için yapabileceğinin en iyisini yapacağına inanarak özveriyle çalışmaktaydı (Lesko, 1994, s. 95-109; McDowell, 1996, s. 100-105; Cooney, 2011, s. 3-44).

2. Turin Papirüsü

Mısır'da bulunduktan sonra 1823 yılında satın alma yolu ile getirildiği Torino kentinde, Egizio Müzesi'nde 1880 numara ile muhafaza edilen ve orada bulunduğu sürede çevirisi yapılan yazıta, "Turin Papirüsü" ismi verilmiştir. Bazı Mısır tarihçileri metinde anlatılan olaylardan dolayı "Turin Grev Papirüsü" adını da kullanmıştır. Beş parçadan oluşan papirüs birleştirildiğinde 235 mm yüksekliğe ve 410 mm uzunluğa sahiptir. Papirüs, insanlık tarihindeki ilk işçi grevinin anlatımını içerdiğinden dolayı ünlenmiştir. Sonraki dönemlerde defalarca yeniden modern dillere çevrilmiş ve III. Ramses döneminde, Deir el Medina kentindeki mezar işçilerinin ücretlerini alamayışları sonrasında yaşananlar hakkındaki metin yayınlanmıştır. Bu ünlü papirüsün yazarı olan Kâtip Amennakhte ise III. Ramses'in iktidarının 29. yılında (MÖ 1157) Deir el Medina kentinde yaşayan veya orada görevi nedeniyle bulunan bir memurdur (Edgerton, 1951, s.

137-145; Ventura, 1983, s. 271-277; Von Beckerath, 1994, s. 29-33; Sweeney, 2010, s. 6-15; Winlaw, 2014, s. 18-21; Landrino, 2022, s. 101-123).

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayının, 10. günü; Bu gün işçiler (inşa ettikleri) mezarın beş nöbet yerinin önünde toplanarak şöyle haykırdılar: "Açız, açız çünkü bu ay (bize verilmesi gereken tahsisatın ödemesi üzerinden) 18 gün geçti". Bu nümayişin ardından işçiler Menkheperre tapınağının arkasına (yürüyüp) oturdular. Mezar (lahdinin etrafındaki yazıyı kazıyan) yazıcılar, iki ustabaşı, (kralın) iki temsilcisi ve iki gözetmen gelip onlara bağırdılar: (Oturmayı bırakın çalışmak için) "İçeri gelin". Onlar (denetmenler) büyük yeminler ettiler, (şöyle dediler): "Lütfen (işinizin başına) geri dönün", (Onlar dediler ki:) "Sorunumuz (ancak) kral ile çözülebilir." Gündüzü bekledikleri yerde geceyi inşa ettikleri mezarın içerisinde geçirdiler. (Ertesi gün) tüm işlerin hepsi mezarın beş duvarını açıp nöbetçi kulübelerinin ötesine geçti. Kralın tapınağının iç kısmına ulaştılar. Üç yetkili, (kralın) iki temsilcisi ve iki gözetmen geldi. İşçileri (yine) Menkheperre tapınağının arka tarafındaki dış yolda otururken buldu."* (Edgerton, 1951, s. 139; Frandsen, 1990, s. 169-173).

Turin Papirüsü'ndeki olay örgüsünde işçilerin başkaldırısı bir anda başlamış gibi anlatılmaktadır. Fakat metinde de belirtildiği üzere istihkakların ödemesi gereken sürenin üzerinden 18 gün geçmiştir. Büyük ihtimalle daha önce de tekrarlanan uzun süreli kesintiler sonucunda işçiler harekete geçmiştir. Metne göre işçiler, etraftakilere seslerini duyurmak için nümayiş yapmış daha sonra da işlerini bırakıp bir diğer tapınağın arkasındaki boş alanda oturma eylemine başlamışlardır. Bu iş bırakma eyleminin tarihsel kayıtlardaki ilk toplu iş bırakma eylemi olduğu bilinmektedir. Sanayi devrimi ile beraber fabrikalarda aynı işi yapan binlerce kişinin çalışma koşullarını beğenmeyerek iş yavaşlattığı ya da işi bıraktığı bilinmesine rağmen Eskiçağ toplumlarında örneğine çok az rastlanır şekilde işçiler greve gitmiştir. İşçilerin bu şekilde bir iş bırakma eylemine geçmesinde yaptıkları işin Kral için önemli olduğunu düşünmeleri ve işi yapmayarak verilmeyen haklarını kazanmaya çalışmaları temel etkenler olmalıdır.

Eski Mısır'da birçok Kral hayattayken kendi mezarını özenle hazırlatmış ve diğer dünyasını garanti altına almak için mezar hazırlama işi ile uzun süreler boyunca meşgul olmuştur. Böylece kendinden sonra tahta geçecek kişinin insafına kalmamış olacaktır. III. Ramses gibi oldukça uzun süre iktidarda kalmış ve büyük askeri başarılar elde etmiş bir kralın da bu dünyası kadar diğer dünyasına da düşünerek kendisi için görkemli bir mezar hazırlatma isteği anlaşılabilir. İşçiler kralın yaşlanmasıyla beraber ölümünün yaklaştığını ve bu sebepten işi hızlandırmak istediğini fark ederek bu durumu iktisadi kazanç elde etmek için bir şantaj unsuru olarak kullanmış olabilirler.

İnşaat faaliyetlerinin sürdürülmesinden sorumlu olan kişiler işçilerden işlerinin başına dönmesini istemiş fakat bu istek işçiler tarafından reddedilmiştir. Yüksek ihtimalle işçiler, yaşamış oldukları iktisadi kayıpları ve karınlarını doyurmak için kendilerine verilen yiyeceğin verilmeyişini bu sorumlu kişilere defalarca iletmiş olmalarına rağmen bir çözüm elde edememişlerdir. Greve katılanlar, yetkili kişilerin sorunlarını krala iletmediklerini düşünmüş olmalıdırlar. Bu nedenle yetkili kişilere Kral ile sorunlarının çözülebileceklerini aktarmışlardır. İşçilerin iş bırakma eylemi ertesi gün de devam etmiş hiçbir işçi işinin başına geçmemiştir. İnşaatın nasıl ilerlediğini kontrol etmeye gelen yetkililer, işçileri yine işi bırakmış halde belirledikleri alanda otururken bulmuşlardır.

"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayının, 12. günü; İşçiler, Wesermaatre-setepenre tapınağına ulaştılar. Geceyi tapınağın girişinde birbirleri ile tartışarak geçirdiler. Sonra işçiler, içeri girdiler ve Katip Pentaweret ile iki polis şefi ve iki kapıcının oluşturduğu heyet ile görüştüler. (Bu görüşmenin ardından Polis şeflerinden biri olan) Mentmose Teb kentine (gideceğini) ve Teb kentinin belediye başkanına (durumu anlatıp onu buraya) getireceğini söyledi. (Papirüsün bu bölümü aşırı tahrip olduğu için okunmamasına rağmen Teb kentinden bir heyetin gelmiş olduğu metnin devamından anlaşılmaktadır.) Kralın mali hesaplarını kâtibi olan Hednakht ve şehir idaresinin önde gelenleri (oraya vardıklarında) işçileri dinlemek için öne çıktılar. İşçiler, onlara "Açlık ve yokluk bizi böyle davranmaya sürükledi. Giyeceğimiz yok, (yaralarımıza sürecek) merhem yok, (yiyecek) balık ve sebze yok. Bu durum ile ilgili Yüce Tanrımız krala haber gönderin veya sizin amiriniz olan vezire haber verin ki bize ihtiyacımız olan erzak sağlansın. (Bütün bu olaylardan sonra depolara kaldırılmış olan) kışın ilk ayı için hazırlanan erzaklar işçilere bu gün içinde dağıtıldı. (Sonrasında işçiler çalışmak için) Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı olan Wesermaatre-setepenre'nin tapınağına yollandılar." (Edgerton, 1951, s. 139-140; Frandsen, 1990, s. 173-176).

Grevin başlamasının ertesi günü işçiler istediklerini elde edebilmek, kralın temsilcileri de inşaatın devam edebilmesi için görüşmek zorunda kalmışlardır. İki taraf arasında görüşmeler devam ederken, işçiler, kendi aralarında da tartışmakta mevcut durumda neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemeye çalışmakta ve bir sonraki adımları hakkında karar vermeye gayret göstermekteydi. İnşaatın ilerlemesinden sorumlu olan yetkililer de amirleri konumunda olan kişiler ile görüşmeler yapmaktaydı. Bu görüşmelerin ardından Teb kentinin sorumlusunu ile görüşüp ondan işçilerin sorunlarını çözmek için yardım istemesine karar verilmiştir.

Şehir idaresinin önde gelenleri ve kralın hazinenin katiplerinden olan Hednakht işçileri huzuruna gelerek onların taleplerini dinlemek istemişlerdir. İşçiler krala karşı herhangi bir kasıtlarının olmadığını fakat içinde bulundukları açlık ve imkansızlığın kendilerini böyle davranmaya sürüklediğini bu yetkililere, krala iletmek üzere söylemişlerdir. Eski Mısır'da doğrudan krala karşı halkın bir isyanına çok nadir durumlarda rastlanmaktadır. Ancak birden çok kralın arasındaki savaş esnasında insanlar diğerine göre meşruiyetine daha fazla tanıdığı kralın yanında yer alabilmekteydi. Fakat Mısır ahalisinden olan herhangi bir kişinin tanrı mertebesinde yükselmiş olan krala karşı sadakatsizliği mümkün görünmemekteydi. İşçiler, taleplerinin krala iletilmesini isterken kralın her şeye gücünün yeteceğini ve her şeyi yapabileceği inanmakta fakat işçilerin kötü halini başlarındaki yetkililerden dolayı haber almadığını düşünmekteydi. Hâlbuki tanrı mertebesine yükselen kralın her şeyden haberdar da olması gerekirdi.

Krala taleplerinin iletileceğine dair söz alan ve şehir yöneticisinin depolarında hasattan sonraki dönem için ayrılmış erzakların bir kısmını almayı başaran işçiler, işlerinin başına dönmeyi kabul etmişlerdir.

"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayının, 13. günü; (İnşa edilen) mezarın kapısında polis şefi olan Mentmose: işçilere hitaben "Size fikrimi söyleyeceğim. Yukarı çıkın, eşyalarınızı toplayın, kapılarınızı kapatın, karılarınızı ve çocuklarınızı alın, sizi Menmaatre tapınağına götüreceğim ve hemen oraya yerleşmenize izin vereceğim. (...) yaptığınız işi (grevi) bitirin. (...) (sonra) işçiler karılarını (ve çocuklarını) da yanlarına alıp

dışarı çıktılar. (Dışarı çıktıklarında karşılarında buldukları) baş vergi memuru (işçilere gönderilen) kendilerine gelenlerin listesini okuyacağını söyledi." "Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayının, 15. günü; Her adama yarım çuval arpa verildi ve Mentmose elli kavanoz getirdi ama nafile. İşçiler, tekrar işi bıraktılar ve akşam meşaleler bile taşıyorlardı." (Edgerton, 1951, s. 140-141; Frandsen, 1990, s. 176-178).

Şehir yöneticisinin göndermiş olduğu erzakları alıp işlerinin başına dönen işçilerin bir müddet sonra yine kendilerine ödenmesi gereken istihkakların ödenmemesi nedeniyle harekete geçmiş oldukları metnin devamından anlaşılmaktadır. Fakat Turin Papirüsü'nün beş parça halinde korunmuş olması bazı kısımlarının eksikliği ve bazı bölümlerin okunamaz durumda olması nedeniyle metnin genel muhtevası anlaşılmış olmasına rağmen işçilerin yeniden greve geçmesindeki bazı ayrıntılar tam anlaşılamamaktadır. Metne göre polis şefi olan Mentmose onlardan grevi bitirmelerini eşleri ve çocuklarıyla beraber işlerinin başına dönmelerini istemiş onlar ilk önce bunu kabul etmiş, getirilen erzakın işçilere dağıtılması ile geçici bir sükunet yaşanmıştır. Fakat gelen erzaklar işçilerin ve ailelere ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamamış olacak ki işçiler tekrar greve başlamışlardır. Bazı Mısır tarihçileri işçilerin daha fazlasını elde edebileceklerini anladıkları için grev yapmış olabileceğini ileri sürmektedir. İster erzak eksikliğinden isterse daha fazlasını alma hayalinden kaynaklansın Mısırlı işçiler, gece vakti ellerinde fenerler veya meşalelerle kendi durumlarını çevredeki diğer şehirlere ve halklara duyurabilmek için bir gece gösterisi yapmışlardır.

"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayının, 17. günü; Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı'nın (III. Ramses'in) tapınakların idaresi için atadığı idarecilerden olan Wesermaatre-meriamun, işçilerin huzuruna geldi. Onlara beyanını duyurarak "krala yazmamı istediğiniz şeyleri söyleyin" dedi. Şimdi size verecek buğdayım yok. (Sonra) her ustabaşı için yedide bir çuval, her on sekiz işçi için beşte bir çuval (...) İkinci ayın erzakını verirken: her ustabaşı için yedide bir çuval. Sağ taraftaki her yazıcı için üçte bir çuval, her sekiz adam için on üçte bir çuval, toplam kırk dört çuval. Sol taraftaki her yazıcı için üçte bir çuval, her sekiz adam için on üçte bir çuval, toplam kırk dört çuval. (Ayrıca) iki kapıcı, dört çamaşırcı..." (Edgerton, 1951, s. 141; Frandsen, 1990, s. 179-184).

Kâtip Amennakhte tarafından gün hesabı ile tutulmuş olan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla ilk gösterilerin yapıldığı ve iş bırakma eyleminin gerçekleştiği günden 5 gün sonra tapınakların idaresi için görevlendirilmiş olan Wesermaatre-meriamun, işçiler ile pazarlık yapmak üzere gelmiştir. Wesermaatre-meriamun ile işçiler arasındaki görüşmelerin ayrıntıları papirüsün hasarlı kısımlarına denk geldiğinden dolayı tam anlaşılmasa dahi işçiler önceki taleplerini tekrarlayarak kendilerine erzak verilmesini istemiş olmalıdır. Wesermaatre-meriamun ise krallığın depolarında ve kolaylıkla ulaşabileceği yerlerde buğdayın olmadığını söylese dahi belirli bir miktar erzakı dağıtabileceğini de iletmiştir. Görüşmeler bittikten sonra işçilerin bulundukları konuma ve kıdemlerine bakılarak belirli miktarlarda erzak dağıtılmıştır. Erzak dağıtılmasının akabinde grevin tamamen bitmediği, işçilerin işlerinin başına dönse dahi çalışma günlerini ve saatlerini azalttığı düşünülmektedir. Ayrıca Wesermaatre-meriamun'un gelişinden sonra verilen erzakın sadece pazarlıkların sürdüğü birkaç güne ait olduğu daha önce ödenmesi gereken geriye dönük borçların ise verilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. İşçilerin geriye

dönük alacaklarını taleplerinden vazgeçmemesi grev durumunun uzamasına neden olmuş olmalıdır.

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, ikinci ayı; işçiler, muhafızların bekledikleri yerlerden geçip inşa ettikleri mezarın yanına oturdular. Üç komutan onları (oradan) almaya çıktı. (Komutanlar yaklaşınca) işçi Anakhte'nin oğlu, Mose, şöyle dedi: "Tanrı Amon sabrediyor ve öfkesi ölümden daha büyük olan tanrıların kralı (Amon) sabrediyor, eğer bugün buradan alınırsam (beni protesto için oturduğun bu yerden uzaklaştırsanız), bir (Kral) mezarı soymak için hazırlık yapacağım. Eğer yapmazsam (yani yeminimi tutmazsam), bunun sebebi kral adına ettiğim bu yemindir. Köyün, (muhtemelen işçilerin kalması için kurulan geçici kampın) kapısında üç komutan işçilere karşı seslerini yükselterek, çıkmamaları için bağırdıktan sonra onlar, köyün arkasından dolaşıp muhafızların kaldığı karakol binasını geçerek dışarı çıktı. Mezar Kâtibi Amennakhte, iki gözetmeni ve iki vekili dışarı çıkan işçileri almaya gönderdi. (İşçileri almak için giden) gözetmen Reshpetref (geri döndüğünde) bize şöyle dedi: "Ruta'nın oğlu Qenna ve Huy'un oğlu Hay (bana) şöyle dedi: "Geri dönmeyeceğiz, (bunu) üstlerinize söyleyebilirsiniz." (...) Bu iki işçi diğer işçilerin yanına gittiler. (Sonra onlar hep birlikte) biz açlıktan dolayı bu yolu seçtik (grev kararı aldık)."* (Edgerton, 1951, s. 141; Frandsen, 1990, s. 184-186).

Alıntılanan metinde görüldüğü üzere işçiler, protestolarına ve iş bırakma eylemlerine ara verseler dahi gelişen durumlar karşısında grevlerini sürdürmekteydiler. Metinde görüldüğü üzere işçiler yeteri kadar tahsisat alamadıkları ve aileleri ile açlığa düştükleri durumlarda işleri bırakıp oturma eylemi yapmaktaydılar. İnşaatın sürdürülmesinden sorumlu olan kâtipler ve memurlar, işçileri iş bırakmaması ve eylem yapmaması için ikna etmeye uğraşmaktaydı. Bu gayret bir sonuç vermediği gibi metinde gördüğümüz üzere işçilerden biri olan Mose, yönetilenleri korkutmak, hizaya getirmek ve motive etmek için sıklıkla başvurulan tanrıların öfkesi ve gücünü amirlerini tehdit etmek için kullanıyordu. Mose, Eski Mısır'da büyük günahlardan biri olarak görülen kral mezarı soymaya, açlıktan dolayı gireceğini fakat kendisinin tanrılardan korkan bir insan olduğu için geri durduğunu amirlerine bağırarak iletmiştir. Mose'nin mevcut sıkıntılı durumun devam etmesi halinde mezar soygunculuğuna başlayacağını söylemesi boş bir tehditten ibaret değildir. Çünkü Eski Mısır'da işçilerin büyük bir çoğunluğuna kimin mezarında çalıştığı söylenmemekte ve inşa ettiği mezarın yerini başkalarına söylememesi için yemin ettirilmektedir Çünkü mezar tamamlandıktan sonra içerisine çok değerli hediyeler bırakılmakta ve bu hediyeleri daha sonra birilerinin gelip çalmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Fakat birçok mezarda çalışan bu işçiler daha önce çalıştığı krallara ya da üst düzey devlet adamlarına ait mezarlarının yerini, yapısını, koridorlarını ve kapısını açılma biçimini bildiğinden dolayı çok hızlı bir şekilde mezar soygunculuğu yapabileceklerdi.

Metnin devamında işçilerin, işi terk ettikten sonra inşaat alanının dışına çıkığını ve onları ikna etmek için gönderilen iki gözetmen ve iki vekil ile görüştüğü anlatılmaktadır. İşçileri ikna etmeye giden Gözetmen Reshpetref, geri döndüğünde işçilerden Ruta'nın oğlu Qenna ve Huy'un oğlu Hay'ın geri dönmeyeceklerini söylediğini, işlerinin başına geçmeyeceklerini, grev kararı aldıklarını iletmiştir. Metin de bu iki işçinin diğer işçilerin sözcüsü mü olarak bu kararı ilettikleri yoksa onların kişisel görüşümü olduğu

belirtilmemektedir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla bu iki işçinin ifadesi tüm işçileri kapsamakta ve tüm işçilerin iş bırakarak inşaat alanını terk ettiği düşünülmektedir.

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, kış mevsiminin, dördüncü ayının yirmi sekizinci günü; Vezir To, güney bölgesinin tanrılarını için kutlanacak Set Bayramı erzaklarını götürmek için geldikten sonra kuzeye gitti. Vezir To karşılaştığı polis şefi Pahnesy'in oğlu olan Nebsemen ve inşa edilen mezarın kapısında duran üç komutana ve oradaki işçilere şöyle dedi: "Size gelmememin bir nedeni yok muydu sandınız. Size getirecek bir şeyim olmadığı için gelemedim! "Elimizdekileri almayın" demenize gelince, (...) ambarlarda hiçbir şey yok ama bulduğumu size (getirip) vereceğim." Mezar Kâtibi Hori oradakilere dedi ki: "Size yarım (ölçü) erzak verilmiştir, onu ben kendi elimle dağıtacağım."* (Edgerton, 1951, s. 141-142; Frandsen, 1990, s. 186-189).

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, yaz mevsiminin, ilk ayının ikinci günü; Amenkhay ve Weserhat işçilere yazın ilk ayı için erzak olarak iki çuval buğday verdiler. Ustabaşı Khonsu işçilere şöyle dedi: "Bakın, size söylüyorum, erzakı kabul edin ve sonra pazar yerinin kapısına gidin, vezirin maiyetindekilerin üstlerine yaptıklarınızı (grevin bittiğini) anlamasını sağlayın." Katip Amennakhte onlara erzakı vermeyi bitirdiğinde, işçiler, Khonsu'nun onlara söylediği gibi pazar yerinin kapısına gittiler. Bir nöbetçi kulübesini geçtiklerinde, Kâtip Amennakhte dışarı çıktı ve onlara şöyle dedi: (Burada kalın) pazar yerine geçmeyin. Sizlere (grevi bitirmeniz için) iki çuval buğday verdim. (Benim şartlarımı kabul ettiniz) artık o zaman hadi, hangi mahkemeye giderseniz gidin sizi mahkûm ettireceğim."* (Edgerton, 1951, s. 141-142; Frandsen, 1990, s. 189-190).

Turin Papirüsü'nün grev anlatısında işçilerin işi bırakmasından sonra onları yeniden iş başına geçirebilmek için birçok defa ikna teşebbüsünde bulunulduğu görülmektedir. Fakat her defasında işçilerin istediği miktarda veya işçilerin daha önce hak ettiğini düşündüğü oranda ödeme yapılmamış olmasından dolayı iş bırakma eylemlerinin, nümayişlerin ve grevin bir türlü önüne geçilememiştir. İnşaatı idare eden yerel yetkililerin işçileri iş başına geçirme teşebbüsleri de bir sonuç vermeyince bölgede bulunan Vezir To'dan dahi yardım istenmiş fakat bir sonuç alınamamıştır. Bu esnada belirli bir miktar erzak temin etmiş olan Mezar Kâtibi Hori, işçilere yarım ölçü erzak dağıtacağını müjdelemiştir. Metne göre işçilere yazın ilk ayı için erzak olarak iki çuval buğday verilmiş ve verilen bu buğdayla artık iş bırakma eylemlerinin sona ermesi istenmiştir. Çünkü mezarın inşası geciktiği ölçüde sorumlular, krala karşı hesap vermekle hükümlü oldukları için endişe içerisinde kalmış olmalıdır. Yine Kâtip Amennakhte, işçilere kendi temin etmiş olduğu erzakı dağıttıktan sonra onlara artık şartlarını kabul etmelerini ve bir daha işlerinin başından ayrılmamaları gerektiğini şart koşmuştur.

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, yaz mevsiminin, ilk ayının on üçüncü günü; İşçiler, muhafız karakollarının yanından geçerken "Aç kaldık" diye hep beraber bağırdılar, (Sonra işlerini bırakıp) Baenre-meryamun tapınağının arkasındaki geniş alana oturdular. (Bu sırada) Teb şehir idarecisi geçerken ona (açız diye) bağırdılar. Bunun üzerine Teb şehir idarecisi sığırların baş gözetmeninin bahçıvanı Meniufer'i onlara gönderip şöyle dedi: "Bakın, kral size (istediğiniz miktarda) erzak verene kadar ben size erzak olarak bu 50 çuval buğdayı veriyorum."* (Edgerton, 1951, s. 142-143; Frandsen, 1990, s. 190-192).

Mezar Kâtibi Hori ve Kâtip Amennakhte'nin dağıtmış olduğu erzak yeterli gelmemiş olacak ki bu erzakların dağıtımından birkaç gün sonra işçiler "aç kaldık" haykırışları

ile yeni bir gösteri yaparak Baenre-meryamun tapınağının arkasındaki geniş alanda greve başlamışlardır. İşçiler bu kez seslerini Teb şehir idarecisine duydurmaya çalışmışlar ve onun geçişi esnasında aç olduklarını yüksek sesle haykırmışlardır. Teb şehir idarecisi şehrinde bu tarz bir düzensizlik istemediğinden ve kralın mezarının inşasında yaşanacak problemlerden kendisinin de sorumlu tutulmasından korktuğundan dolayı kralın göndereceği erzak yetişene kadar işçilere 50 çuval buğday temin etmiştir. Metinde, tapınak ve mezar inşasında kaç işçinin çalıştığı ve bu işçilerin aileleriyle beraber toplam sayısı konusunda net bilgi bulunmadığından ve işçilerin bir günde tüketebileceği gıda ihtiyacının ne kadar olduğu kesin olarak bilinmediğinden dolayı sağlanan erzakın ne kadar sürede tükenmiş olduğu konusunda bir tahmin yapılamamaktadır. Fakat işçilerin bu kadar kısa süre içerisinde greve tekrar başlaması işçilerin sayısının çokluğunu veya erzakın azlığını göstermektedir.

> *"Kralın tahta geçişinin 29. yılının, yaz mevsiminin, ilk ayının on altıncı günü; Kâtip Amennakhte ve Ustabaşı Khonsu'ya işçi (işçilerin temsilcisi?) Penanuke'nin beyanı şöyledir: "Sizler benim amirlerim ve mezar inşasının yöneticilerisiniz. (Yüce tanrım olan) Kral, iyi efendim, bana sadakat yemini ettirdi ve şöyle dedi: "Duyduğum hiçbir şeyi saklamayacağım. Büyük ve karanlık odalarda yapılanlara gözlerimi kapatmayacağım ve onları gizlemeyeceğim. Şimdi, (mezar inşasının sorumluları olan ve işçilerin gündelik yiyeceklerini dağıtan) Weserhat ve Pentaweret, (...) Wesermaatre-setepenre tapınağının damgasıyla damgalanmış (tapınağa ait) bir öküzü aldılar ve onu kendi ahırlarına götürdüler. Dahası onlar Qenna ile evli olan hanımefendi Menat, Nakhtamun ile evli olan hanımefendi Taiunes ve Pentaweret ile evli olan hanımefendi Taweretheteр ile ilişkide bulundu. Şimdi, onların (Weserhat ve Pentaweret'in) Vezir Hori'nin kendisine bildirilen taşların alınması konusundaki tutumunu gördünüz. (Babam) Usta Peneb (inşaat için gereken) taşları ocaktan çıkarmak için adamlar görevlendirdi. (...) Şimdi ne yapacağınızı göreyim, yoksa olanları üstlerime ve hatta krala bildireceğim."* (Edgerton, 1951, s. 142-143; Frandsen, 1990, s. 192-194).

Metnin bu kısmı işçilerin temsilcisi olma ihtimali olan Penanuke ile inşa sorumluları olan Kâtip Amennakhte ve Ustabaşı Khonsu arasında geçen diyaloğa ayrılmıştır. Bu diyalogda Penanuke, yaşamış oldukları açlığın sorumlusu olarak inşaatı idare eden kişileri göstermektedir. Yeni Krallık Dönemi'nde krallığın merkezi gücünün azaldığı yerel idarecilerin güçlendiği bilinmektedir. Bu yerel idarecilerin kendi iktisadi gelişmişlikleri sağlamak için pek çok yerde yolsuzluk yapmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu yolsuzlukların birinin ise III. Ramses'in mezar ve tapınağının inşası esnasında olması çok garip karşılanmamalıdır. Metinde görüldüğü üzere işçiler, inşaatın idarecilerinden sürekli seslerini krala duyurmalarını veya krala isteklerini anlatan mektuplar yazılmasını istemektedir. Fakat yaşanan durumdan kral ya haberdar olmamış ya da yanlış bilgi aktarılmış olmalıdır. Yine de krala gönderilmiş olan rapor hükmündeki papirüste bir işçinin amirlerini şikayet etmesi ve yapılmış olan yolsuzlukları anlatması gerçekten şaşırtıcıdır. Özellikle mezar inşasının sorumluları olan ve işçilerin gündelik yiyeceklerini dağıtan Weserhat ve Pentaweret, isimli iki kişinin tapınağın öküzünü alarak kendi ahırlarına götürmüş olması büyük bir suçtur. Bu suçun itirafı hazırlanmış olan rapor ile krala ispatlı bir şekilde gönderilmiş olmaktadır. Ayrıca bu iki kişinin sahip oldukları yetkiyi kullanarak emri altındaki kişilerin eşleriyle birlikte olduğunu dair bir başka iddia da bulunmaktadır. Bütün bu iddialar ve metinde anlatılanlar inşaatın ilerlemeyişinin temel

nedeninin işçilerin çalışmamazlığından değil idare edenlerin ellerindeki etkiyi kötüye kullanmış olduğundan kaynaklandığı izlenimini uyanmaktadır. İşçilerin seslerini duyurmak hak ettiklerini alabilmek için işlerini yapmaması yani greve gitmesi anlaşılırdır.

Sonuç

Eskiçağ tarihinde bilinen ilk iş bırakma eylemini yani grevi ayrıntılı bir biçimde anlatan Turin Papirüsü, inşa alanındaki Katip Amennakhte'nin olan bitenleri amirlerine rapor biçiminde anlattığı bir resmi belgedir. Papirüs, dar manada bir grevin nasıl oluştuğuna ve çözülmesi için yerel yetkililerin hangi önlemleri aldığına odaklanmış olsa dahi geniş manada Yeni Krallık döneminin sonlarında Mısır'ı etkileyen iktisadi sorunlar hakkında bilgi vermektedir.

III. Ramses'in mezar ve tapınağının inşası sırasında meydana gelen grev esnasında ve öncesinde Ön Asya'nın tamamını etkileyen siyasi ve iktisadi sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunların başında Akdeniz'in kuzeyinde yaşanan büyük bir kıtlıktan dolayı Mısır metinlerinde "Adalarda oturan halklar" tabiri ile isimlendirilmiş olan halklar Anadolu, Doğu Akdeniz ve Mısır'a ulaşmaya çalışmaktaydı. Tarihçilerin Ege Göçleri veya Deniz Kavimleri Göçleri olarak isimlendirdikleri bu büyük göç hareketi sonucunda Hititler de dahil olmak üzere dönemin büyük krallıklarının hepsi yıkılmıştır. Bu yıkımdan Mısır, III. Ramses'in Deniz Kavimleri göçüne katılan halkları Nil Deltası'ndaki savaşta yenmesi ile kurtulmuştur. III. Ramses'in bu başarısına rağmen yenilen toplumlara mensup insanların bir kısmı Mısır'a köle, işçi ve paralı asker olarak getirilmiştir. Nüfus kalabalıklaşmasına neden olan bu durum, Nil Nehri'nden elde edilen tarımsal gelirin artmayışından dolayı gelir darlığına neden olmuş olmalıdır. Çünkü daha önceki dönemler ile kıyaslandığı zaman iç istikrarın sağlanmış olduğu III. Ramses döneminde iktisadi sıkıntılardan dolayı böyle bir grev girişimine rastlanması ancak Deniz Kavimleri Göçün'ün etkisi ile açıklanabilir.

Turin Papirüsü'nde birçok yerel yetkilinin mevcut şartları zorlayarak işçiler için erzak bulmaya gayret etmiş olduğu görülmektedir. Fakat bulunan bu erzak ve dağıtılan yiyecekler işçilerin grevi bitirip işlerinin başına kalıcı olarak geçmesine yetmemiştir. Bu durumun oluşması konusunda iki görüş akla gelmektedir. Birincisi yerel yetkililerin merkezi krallığın bütçesinden inşaat için almış oldukları tahsisatın küçük bir kısmını işçilere dağıtıp geri kalanını kendileri için ayırmış olmasıdır. Yerel yetkililerin böyle davranabilmesi için ancak iyi denetlenememesi ile mümkündür. Eski Mısır'da krallık merkezinden verilen emirnameler iki nüsha yazılarak biri arşive kaldırılmakta diğeri ise konunun muhatabına gönderilmekteydi. Amirlerin verdikleri emirler gibi memurların iş ve hesaplar için üstlerine yazmış oldukları raporlar da iki nüsha yazılarak biri gönderilmiş diğeri ise ilgili memur tarafından saklanmıştır. Kralın denetmeni olan görevliler, tüm krallığı yıl boyu gezerek memurların evraklarını ve hesaplarını kontrol etmekteydiler. Özellikle kralın mezar ve tapınağı gibi önemli bir inşa faaliyetinde bu tarz kontrollerin sıklıkla yapılmış olması düşünülmektedir. Kralın özel hazinesinden bu inşaatlar için ayrılan gıda stoku ile işçilere dağıtılan erzak sürekli kontrol edilmiş olmalıdır. Fakat bu dönemde krallık içerisinde başlayan idari bozuklukların resmi işleyişte aksamalara neden olduğu düşünülebilir. Ortaya çıkan kontrolsüz durumu kendi menfaatine kullanan

yerel yöneticilerin gönderilen gıda stokunun bir kısmını kendileri için ayırmış olma ihtimali bulunmaktadır. İkinci görüş ise ortaya çıkan grevin işçilerin yeteri kadar motive edilmemiş ya da inandırılmamış olmasından kaynaklandığıdır. Eski Mısır tarihinde yönetim anlayışı kralın kutsallaştırılmasından başlamış Tanrı Krala kadar uzanmıştır. Özellikler Yeni Krallığın ilk dönemlerinde Tanrı Kral anlayışı güçlenmiş ve kralın varlığı en önemli birleştirici güç haline gelmiştir. Fakat Tanrı Amon'un ruhbanları kralın sahip olduğu birleştirici gücü Tanrı Amon'un üzerinde toplayarak sahip oldukları siyasi ve iktisadi gücü artırmaya gayret göstermişlerdir. Tanrı Amon'un ruhbanlarının aşırı güçlendiğini düşünen Akhenaton, seçtiği Tanrı Aten'in diğer tanrıların üzerinde bir konuma taşıyarak Tanrı Amon'un ruhbanlarının gücünü kırmaya gayet göstermiş fakat başaramamıştır. Savaşçılığı ile öne çıkan III. Ramses döneminde kral askeri açıdan oldukça güçlü bir figür olmasına karşın iç idarede ve sosyal yaşamı düzenleyici rolde Tanrı Amon'un ruhbanları daha etkindi. Eski Krallık döneminin görece daha ilkel şartlarında devasa piramitleri inşa ettiren krallara kıyasla daha etkin olduğu düşünülen III. Ramses'in yönettikleri üzerindeki emredici gücünün zayıf kalmış olduğu iddia edilebilir. Bu nedenle Turin Papirüsü'nde anlatılan işçilerin hak ettiklerinden daha fazlasını istemekte ısrarı iş bırakarak greve gitmedeki cesareti III. Ramses'in krallığındaki iç kontrolünün zayıflaması ile açıklanabilir.

Bu iki durumun hangisinin doğru olduğu veya ikisinde kısmen etkisinin olup olmadığı döneme ait diğer belgelerin azlığı nedeni ile tam olarak bilinememektedir. Fakat binyıllar boyunca varlığını yönettiklerine ihtişamlı mimari yapıların varlığı ile ispatlayan Mısır krallarının en güçlülerinden olduğu bilinen III. Ramses döneminde karşılaşılan bu grev oldukça dikkat çekicidir. Turin Papirüsü'nün son kısımlarının tahrip olması ve gönderilmiş olan resmi raporun konuyu kısmı olarak ele alışı grevin nasıl sonuçlanmış olduğunu bilmemizi zorlaştırmaktadır. Fakat III. Ramses'in, günümüzde Mezar KV11 olarak isimlendirilen mezarı tamamlanmış olması göz önüne alındığında işçilerin haklarını almış olduğu tahmin edilebilmektedir.

Bilgilendirme

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Kaynakça

Abd El Hailm, G. A. M., & Soukary, E. (2019). Workers Positions in The New Kingdom in Ancient Egypt Introduction. *Journal of Archaeological Research And Studies,* 4, 1-25.

Arnold, Dieter, Haeny, Gerhard, Bell, Lanny & Finnestad, R. B. (1997). *Temples of Ancient Egypt*. Cornell University Press.

Austin, A. (2015). Accounting for Sick Days: A Scalar Approach to Health and Disease at Deir el-Medina. *Journal of Near Eastern Studies*, 74(1), 75–85.

Badawy, A. (1956). The Ideology of the Superstructure of the Mastaba-Tomb in Egypt. *Journal of Near Eastern Studies*, 15(3), 180–183.

Bárta, M. (2011). An Abusir Mastaba from the Reign of Huni, Times, Signs and Pyramids. V.G. Callender (Edt.). Studies in Honour of Miroslav Verner on the Occasion of His Seventieth Birthday. (s. 41-50). Czech Institute of Egyptology.

Bierbrier, M. L. (1980). Terms of Relationship at Deir el-Medîna. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 66, 100-107.

Brier, B. (2007). How to Build a Pyramid. *Archaeology,* 60(3), 22-27.

Bussmann, R. (2014). Urbanism and Temple Religion in Egypt: A Comment on Hierakonpolis. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 100, 311–337.

Cooney, K. M. (2007). Labour. Toby Wilkinson (Edt.). *The Egyptian World*. (s. 188-202). Routledge.

Cooney, K. M. (2011). Changing Burial Practices at the End of the New Kingdom: Defensive Adaptations in Tomb Commissions, Coffin Commissions, Coffin Decoration, and Mummification. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 47, 3–44.

Eaton, Katherine (2014). *Ancient Egyptian Temple Ritual: Performance, Patterns, and Practice.* Routledge.

Edgerton, W. F. (1951). The Strikes in Ramses III's Twenty-Ninth Year. *Journal of Near Eastern Studies*, 10(3), 137–145.

Edwards, J. F. (2003). Building the Great Pyramid: Probable Construction Methods Employed at Giza. *Technology and Culture*, 44(2), 340–354.

Ezzamel, M. (2004). Work organization in the Middle Kingdom, ancient Egypt. *Organization*, 11(4), 497-537.

Fischer, H. G. (1959). A Scribe of the Army in a Saqqara Mastaba of the Early Fifth Dynasty. *Journal of Near Eastern Studies*, 18(4), 233-272.

Frandsen, P. J. (1990). The Turin Strike Papyrus. Sarah Israelit-Groll (Edt.). (s. 166-199). Studies in Egyptology Presented to Miriam Lichtheim I Magnes Press.

Friedman, F. (1985). On the Meaning of Some Anthropoid Busts from Deir el-Medina. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 71(1), 82-97.

Friedman, F. D., & Friedman, F. (1995). The Underground Relief Panels of King Djoser at the Step Pyramid Complex. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 32, 1-42.

Gadd, C. J. (1960). The Spirit of Living Sacrifices in Tombs. *Iraq*, 22, 51-58.

Haring, B. (2003). From Oral Practice to Written Record in Ramesside Deir El-Medina. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 46(3), 249-272.

Hawass, Z. A. (1990). *The Pyramids of Ancient Egypt*. Carnegie Museum of Natural History.

Kemp, B. J. (1966). Abydos and the Royal Tombs of the First Dynasty. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 52(1), 13-22.

Killen, G. (2017). Deir el-Medina – A Community of Entrepreneurs? Geoffrey Killen (Edt.) (s. 1-30). Ancient Egyptian Furniture Volume III. Oxbow Books.

Koltsida, A. (2007). Domestic Space and Gender Roles in Ancient Egyptian Village Households: A View from Amarna Workmen's Village and Deir el-Medina. *British School at Athens Studies*, 15, 121-127.

Landrino, M. (2022). Papyrus Turin Cat. 1883+ Cat. 2095: A New Edition of an Already Known Papyrus. *Rivista del Museo Egizio*. 6, 101-123.

Lesko, L. H. (1994). *Pharaoh's Workers: the Villagers of Deir el Medina.* Cornell University Press.

Lucas, A., & Harris, J. (2012). *Ancient Egyptian Materials and Industries*. Courier Corporation.

Manuelian, P. D. (2009). On the Early History of Giza: the "Lost" Wadi Cemetery (Giza Archives Gleanings, III). *The Journal of Egyptian Archaeology*, 95, 105-140.

Marx, E. (1946). Ancient Egyptian Woodworking. *Antiquity*, 20(79), 127-133.

McDowell, A. (1992). Agricultural Activity by the Workmen of Deir el-Medina. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 78, 195-206.

McDowell, A. G. (1996). Daily Life in Ancient Egypt. *Scientific American*, 275(6), 100-105.

Meskell, L. (1998). An Archaeology of Social Relations in an Egyptian Village. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 5(3), 209-243.

Montserrat, D., & Meskell, L. (1997). Mortuary Archaeology and Religious Landscape at Graeco-Roman Deir el-Medina. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 83(1), 179-197.

Müller-Römer, F. (2008). A New Consideration of the Construction Methods of the Ancient Egyptian Pyramids. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 44, 113–140.

Murray, M. (2013). *Egyptian Temple*. Routledge.

Naydler, J. (1996). *Temple of the Cosmos: The Ancient Egyptian Experience of the Sacred.* Inner Traditions/Bear & Co.

Nelson, H. H. (1944). The Egyptian Temple: The Theban Temples of the Empire Period. *The Biblical Archaeologist*, 7(3), 44-53.

Reymond, E. A. (1969). *The Mythical Origin of the Egyptian Temple*. Manchester University Press.

Rigano, C. (2014). *Pyramids of the Giza Plateau: Pyramid Complexes of Khufu, Khafre, and Menkaure*. Author House.

Romer, J. (2007). *The Great Pyramid: Ancient Egypt Revisited*. Cambridge University Press.

Ryan, D. P. (1994). Exploring the Valley of the Kings. *Archaeology*, 47(1), 52-59.

Sweeney, D. (2010). The Earliest Recorded Strike: The Tomb-Builders in the Valley of the Kings. *A Historical Quarterly, 109,* 6-15.

Toivari, J. (1997). Man versus Woman: Interpersonal Disputes in the Workmen's Community of Deir el-Medina. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 40(2), 153-173.

Ventura, R. (1983). More Chronological Evidence from Turin Papyrus Cat. 1907 + 1908. *Journal of Near Eastern Studies*, 42(4), 271-277.

Ventura, R. (1987). On the Location of the Administrative Outpost of the Community of Workmen in Western Thebes. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 73, 149-160.

Von Beckerath, J. (1994). Papyrus Turin 1898+, Verso. *Studien Zur Altägyptischen Kultur*, 21, 29-33.

Warburton, D. A. (2007). Work and compensation in ancient Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 93(1), 175-194.

Weiss, L. (2009). Personal Religious Practice: House Altars At Deir El-Medina. *The Journal of Egyptian Archaeology*, *95*, 193-208.

Wilkinson, R. H. (2000). *The Complete Temples of Ancient Egypt.* Thames & Hudson.

Wilson, J. A. (1947). The Artist of the Egyptian Old Kingdom. *Journal of Near Eastern Studies*, 6(4), 231–249.

Winlaw, S. (2014). The men of Deir El Medina strike! The Earliest Evidence of Industrial Dispute. *Teaching History*, 48(2), 18-21.

Zaccagnini, C. (1983). Patterns of Mobility among Ancient Near Eastern Craftsmen. *Journal of Near Eastern Studies*, 42(4), 245-264.